

ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО, ІСТОРІОГРАФІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ

УДК 930.1(47+57)«1917-1991»:94(477)«1919/1923»:343.197
DOI: <https://doi.org/10.31652/2411-2143-2019-28-101-109>

Віталій Гаєрищук

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського,
аспірант (Україна)

Олег Мельничук

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського,
доктор історичних наук, професор (Україна)

Революційні трибунали УСРР в радянській історіографії

Анотація. У статті зроблено огляд праць радянських авторів які повністю або частково висвітлювали діяльність революційних трибуналів в УСРР. Визначено основні етапи наукової розробки проблеми в радянській історіографії, визначено їх особливості. Проаналізовано характер теоретико-методологічних підходів характерних для досліджень окремих історіографічних етапів. Відзначаючи ряд недоліків, ідеологічного та методологічного характеру, притаманних роботам означеного періоду, відзначено внесок радянських досліджень у процесі висвітлення окремих сторін діяльності трибунальних судів. Вказано на необхідність використання радянської історіографії у процесі подальших наукових досліджень.

Ключові слова: революційний трибунал, радянська правоохоронна система, радянський судоустрій, радянський суд, радянське кримінальне право, карально-репресивні органи, історіографія.

Необхідною умовою існування України як незалежної, правової та соціальної держави є успішна реалізація правоохоронної функції. Ключова роль у її здійсненні належить судовій владі України, яка, шляхом здійснення правосуддя, забезпечує дотримання та захист прав і свобод людини та громадянина. Однак, історичні особливості розвитку української державності, пов'язані, зокрема, із радянським етапом українського державотворення, наклали свій відбиток на організацію судоустрою в Україні і в наш час. Певні проблеми, які зараз переживає Україна у процесі реформування судової системи, мають свій корінь ще з радянських часів. Особливо це стосується відкритості, прозорості і незалежності суду. І тому для означення вищезазначених недоліків організації судоустрою та подальшої роботи щодо їх усунення ми маємо звернутися до українського історичного досвіду організації судочинства в радянські часи. Важливим, у цьому відношенні, для нас є початковий період радянського державотворення в Україні 1918-1923 рр. Саме в цей час на основі практичного досвіду та теоретико-методологічних положень марксистсько-ленінської ідеології сформувався організаційно-правовий фундамент радянського судоустрою, який в значній мірі був визначальним у процесі подальшого його формування.

Особливість військово-політичної ситуації в Україні в означений період зумовила появу надзвичайних судових органів радянської держави – революційних трибуналів. Вони, в умовах гострої боротьби національно-патріотичних сил та масового повстанського руху проти насаджуваних більшовиками комуністичних перетворень, розглядали справи про контрреволюційні та найбільш небезпечні злочини проти радянської влади. Особливості діяльності революційних трибуналів як позасудових органів, на нашу думку, потребують особливої уваги дослідників адже розкривають не лише суть та специфіку судової системи в УСРР в 1918-1923 рр. в її найбільш жорстких, антигуманних проявах, але й розкривають зміст карально-репресивної політики радянської влади в період її утвердження на території України.

Передусім, варто зауважити, що на сьогодні у науковій літературі практично відсутні дослідження історіографічного характеру з обраної нами проблематики. Це, власне, і зумовлює мету нашої статті, яка полягатиме у спробі аналізу наукового доробку радянських дослідників з зазначеної теми, виокремлення основних напрямків досліджень, визначення особливостей висвітлення проблеми на різних етапах радянської історії.

Варто відзначити, що радянський історіографічний період характеризувався певними специфічними рисами на окремих історичних відтинках, зумовленими політичними та ідеологічними факторами. Зважаючи на це, ми пропонуємо радянську історіографію з проблеми проаналізувати в рамках трьох етапів. Перший, що хронологічно охоплює 1917-1923 рр., характеризується періодом діяльності революційних трибуналів і наявністю значної кількості праць, які розкривали завдання означених органів, визначали їх значення у процесі

утвердження більшовицької влади та місце в системі органів радянської юстиції. Другий етап, окреслений 1924 р. – першою половиною 1950-х рр., відзначається послабленням уваги дослідників до діяльності революційних трибуналів. В третій радянській історіографічний період (друга половина 1950-х – 1991-й р.) з'являється значний масив комплексних досліджень в яких революційні трибунали розглядалися в контексті становлення радянського судоустрою і формування галузі кримінального права.

У початковий період радянської історіографії авторами праць, що розкривали діяльність революційних трибуналів, були, як правило, радянські партійні та державні діячі, працівники органів юстиції, теоретики радянського права, які спираючись на ідеї марксизму-ленінізму, значною мірою сформувавши теоретичні основи нового «пролетарського суду». Ці ідеї згодом частково були втілені в законах та нормативно-правових актах, які регулювали діяльність надзвичайних судових органів. Особливістю досліджень даного періоду було те, що в умовах відсутності кодифікованого права та недостатньої кваліфікованості працівників революційних трибуналів, вони мали, здебільш, роз'яснючий та інструкторський характер.

Серед праць даного періоду, особливе місце посідають роботи В. Леніна, який одним із перших, в радянській історіографії, сформував та обґрунтував положення про класову природу майбутнього суду, принципи його виборності, змінюваності суддів, їх відповідальність та публічність, а, головне, завдання новоствореної структури: утвердження диктатури пролетаріату та виховання на соціалістичних принципах. В. Ленін відзначав важливість залучення усього населення до організації судочинства, наголошував, що революційні суди повинні бути жорсткими по відношенню до тих, хто посягає на безпеку соціалістичного ладу[24; 25]. Певний внесок у розробку програмних положень зробив П. Стучка – народний комісар юстиції РСФРР, юрист, теоретик радянського права. У своїх працях П. Стучка сформував основні принципи та ідеї які повинні були бути відображені у законодавстві про радянський суд [46; 47].

Для розуміння специфіки організації революційних трибуналів варто проаналізувати теоретико-правові положення, викладені у працях народного комісара юстиції РСФРР Д. Курського[23], голови Революційного трибуналу при ВЦВК М. Криленка [19] та І. Славина [44]. На їх переконання головним завданням означених надзвичайних органів була боротьба з контрреволюційними злочинами. Автори наголошували на тимчасовому характері їх існування. Вважали, що революційні трибунали повинні стати гнучким, швидким і грізним апаратом революційної репресії. Такої ж позиції дотримувався народний комісар юстиції УСРР О. Хмельницький, порівнюючи революційні трибунали з військово-польовими судами Російської імперії та відзначаючи їх надзвичайний статус[53, с. 15]. Голова ВЦВК М. Калінін[14] і Народний комісар юстиції УСРР М. Скрипник [43] вважали, що в період розформування Надзвичайних комісій саме на надзвичайні судові органи повинна бути покладена вирішальна роль у процесі утвердження диктатури пролетаріату.

Цікаві положення щодо організації нового радянського судоустрою, сформулював державний діяч А. Луначарський у своїй статті «Революція і суд». Він зауважував, що успіх втілення на практиці нового соціалістичного правопорядку залежатиме від того, наскільки успішно вдасться ліквідувати старі, буржуазні органи правосуддя і закони дореволюційного періоду. Схвалював також організацію судочинства на принципах «суспільної правотворчості» [27].

Проблема діяльності революційних трибуналів знайшла своє відображення в працях інших радянських діячів, що працювали у цій сфері. Так, важливість революційних трибуналів, як органів покликаних розглядати податкові злочини, доводив у своєму виступі на X конференції РКП(б) А. Свідерський [39, с. 46-47]. А. Лунін вважав, що в умовах нової економічної політики і стабілізації воєнно-політичної ситуації повинна бути чітко визначена підсудність революційних трибуналів[28, с. 5]. А. Лісіцин у своєму дослідженні визнавав слабкість матеріально-технічної бази та наголошував на проблемах у процесі комплектування кадрів в революційних трибуналах. В той же час він відзначав важливу роль означених органів у процесі утвердження соціалістичної законності[26, с. 3]. А. Естрін, виходячи з положення про те, що будь-який суд в будь-якому суспільстві завжди є знаряддям класової боротьби, не визнавав доцільним розмежовувати народний суд і ревтрибунал. На його переконання революційні трибунали були судовими органами і відрізнялися від народних судів лише формами організації судочинства [11]. Схожої позиції дотримувався Н. Полянський [36].

Важлива роль у формуванні теорії військової юстиції належить К. Данишевському – голові Революційного військового трибуналу РСФРР. Автор у своїй роботі проаналізував організаційно-правовий аспект та результати діяльності революційних військових трибуналів. К. Данишевський вважав, що головне завдання означених трибуналів полягає у підтримці дисципліни в армії. Головним завданням означених структур він вважав знищення противників радянської влади, не дотримуючись при цьому формальностей судового процесу[8].

Характеризуючи історіографічний доробок першого періоду, варто зауважити, що він формувався в умовах, коли революційні трибунали як і радянська судова система загалом, набували організаційно-правового становлення і реформувалися в умовах складної військово-політичної ситуації. Роботи означеного періоду були визначальними для формування законодавства про революційні трибунали, адже державні діячі і теоретики радянського права не лише формували теоретичну основу функціонування надзвичайних судових органів, а й шляхом узагальнення й аналізу практичного досвіду та результатів діяльності революційних трибуналів, вказували напрями подальшого їх реформування. Варто також відзначити, що роботи означеного періоду характеризуються значним впливом більшовицької ідеології, слабкою джерельною базою та мали, в значній мірі, пропагандистський характер. Це суттєво вплинуло повноту, достовірність та об'єктивність отриманих результатів.

Із середини 1920-х рр. розпочався якісно новий етап наукової розробки проблеми. Його початок обумовлювався стабілізацією внутрішньополітичної ситуації в УСРР і завершенням в 1923 р. судової реформи, в результаті якої революційні трибунали були ліквідовані. В роботах означеного періоду революційні трибунали були предметом як окремих досліджень, так і розглядалися в контексті функціонування радянської судової системи і кримінального права.

Однією із перших праць, яка була опублікована після судової реформи була робота М.Криленка. У ній, характеризуючи радянський судоустрій в період громадянської війни, він не оминув увагою і діяльність революційних трибуналів: відзначав їх особливий статус; визнавав слабкість нормативно-правової бази в аспекті розмежування повноважень революційних трибуналів і народного комісаріату; критикував законодавство про революційні військові трибунали[20].

У роботі М. Чельцова-Бебутова високо оцінено правотворчість робітників та селянства у процесі організації перших революційних судів, відзначено м'якість вироків революційних трибуналів у початковий період їх діяльності [54]. У своєму дослідженні, як і у роботах попереднього історіографічного періоду, не визнавав революційні трибунали органами позасудової репресії А. Естрін. Виходячи з тези, що суд завжди є засобом утримання влади пануючим класом, він визнавав за необхідне застосування терору у радянському кримінальному праві[12]. В той же час М. Кожевніков наголошував, що революційні трибунали керувалися у своїй діяльності демократичними принципами організації правосуддя [15, с. 85].

Революційні трибунали як складова частина радянської правоохоронної системи на початковому етапі її формування висвітлювалися у навчальних підручниках та посібниках з юриспруденції: «Історії радянського кримінального права» [3], «Нарисах радянського кримінального права» за редакцією П. Мішуніна[34], лекціях з кримінального права УСРР періоду інтервенції та громадянської війни за редакцією П. Михайленка [31], кандидатських дисертаціях А. Рогожина[41] та М. Діденка[9]. У них дослідники проаналізували нормативно-правову базу революційних трибуналів, їх взаємодію з іншими органами державної влади. Особливий статус цих органів обумовлювали специфікою організації судочинства. Доцільність існування революційних трибуналів пояснювали умовами військово-політичної ситуації. Автори відзначали, що завдання трибунальних судів полягало у розгляді контрреволюційних і найбільш небезпечних для радянської влади злочинів. Серед іншого, було визначено склад злочинів підсудних надзвичайним судовим органам.

В контексті вивчення проблеми заслуговує на увагу монографія «Пролетарська революція та державний апарат: (нарис історії боротьби за державний апарат у 1917-1918 рр.)», що вийшла друком у 1935 р.. Автори відзначали важливу роль трибунальних судів у процесі утвердження диктатури пролетаріату[51]. Окремо варто виокремити роботу Л. Гусєва, який дослідив особливості формування, організаційно-правове оформлення та організацію судочинства революційними воєнними трибуналами[7].

Аналізуючи другий історіографічний період, варто зазначити, що в цей час з'являються перші дослідження, що мають науковий характер. Вони написані на основі широкої джерельної бази. У той же час, їх зміст не позбавлений значного впливу комуністичної ідеології. На переконання авторів, надзвичайна діяльність революційних трибуналів обумовлена необхідністю захисту існуючого суспільно-політичного ладу від будь-яких посягань. Роботи вказаного періоду відзначаються, переважно, аналізом тогочасної нормативно-правової бази і недостатністю уваги до практичної реалізації революційними трибуналами заходів із захисту соціалістичного правопорядку. Висвітлення в означених дослідженнях окремих кримінальних процесів, що розглядалися центральними та місцевими революційними трибуналами, мало ідеологічну мету і не давало змоги повною мірою оцінити характер правозастосовчої діяльності означеними органами.

Третій етап наукової розробки проблеми розпочався в середині 50-х рр. ХХ ст. і був обумовлений лібералізацією суспільно-політичного життя і послабленням ідеологічної цензури.

Він характеризувався посиленням уваги дослідників до ключових етапів будівництва радянської держави і права, формуванню нових напрямків історико-правових досліджень, реорганізацією теоретико-методологічних підходів (в межах існуючої ідеології) до проблем історії держави та права. Особлива увага приділялась радянській судовій системі та формуванню кримінального права на початковому етапі радянської державності. Це стало поштовхом для появи значної кількості праць в яких важливе місце відводилося діяльності позасудовим радянським органам в період громадянської війни.

Серед досліджень даного періоду варто виділити навчальні підручники за редакцією М. Кожевникова[16] та Б. Галкіна[48], монографію В. Портнова і М. Славина[38], статтю Ю. Тітова[50], в яких автори проаналізували особливості формування перших радянських революційних судів, розкрили організаційно-правову базу та особливості організації судочинства революційними трибуналами. Заслужують на увагу комплексні дослідження М. Діденка [10], А. Рогожина [42], Г. Петухова[35] які, поряд з іншими судами, комплексно та всебічно дослідили становлення трибунальних судів у межах УСРР. У контексті побудови радянського судоустрою, вони визначили особливу підсудність революційних трибуналів, охарактеризували законодавчі основи їх діяльності та взаємодію з іншими органами державної влади. Ґрунтовне дослідження діяльності революційних трибуналів в системі судових органів УРСР 1917-1967 рр. у своїй монографії здійснив Д. Сусло [49]. Він, зокрема, відзначав недоліки у процесі касаційного оскарження рішень ревітрибуналів та організації верховного судового контролю, які реалізовувались у адміністративному порядку [49, с. 21]. На особливості діяльності трибунальних судів в УСРР вказав А. Рівлін [40].

Особливе, однак, невід'ємне місце революційним трибуналам в системі радянського кримінального права на початковому етапі його формування відводив П. Михайленко. У своїх роботах він відзначав особливості формування матеріальних та процесуальних норм про революційні трибунали, особливості організації судочинства, підсудність та склад злочинів підсудних цим надзвичайним судам[32; 33]. Особливі кримінально-процесуальні норми для революційних трибуналів в контексті історії кримінального та кримінально-процесуального права УСРР дослідив М. Строгович[45].

Високо оцінювали значення революційних трибуналів у процесі ліквідації політичного опору радянській владі Є. Городецький[6] і Д. Голінков[4]. М. Алексєєв і В. Лукашевич, опираючись на ленінські ідеї організації судоустрою доводили винятковість революційних трибуналів з точки зору їх місця в радянській судовій системі та формі організації судочинства [1].

В працях окремих дослідників охарактеризовано співпрацю революційних трибуналів та інших карально-репресивних органів у процесі утвердження революційної законності. Так, Л. Маймескулов, А. Рогожин, В. Сташис у монографії «Всеукраїнська надзвичайна комісія»[29] і Г. Анашкін в статті «Революція повинна вміти захищатися»[2] розкрили взаємодію революційних трибуналів та наркоматів в УСРР. В. Портнов, І. Мартисевич відзначали важливість контролю революційних трибуналів за слідчими діями Надзвичайних комісій[30, с. 43].

Загальна інформація про становлення соціалістичного права та діяльність позасудових радянських органів міститься у роботах Т. Коржихіної [17], О. Косіцина [18], В. Гормана [5], В. Кульчицького [21], М. Захарова [13], В. Куріцина [22], В. Портнова і Є. Скріпільова [37].

Початок перебудови в СРСР призвів до появи окремих статей, в яких автори намагаються критично характеризувати діяльність радянських репресивних органів. Однією з них є стаття І. Усенка, в якій автор розширення повноважень карально-репресивних органів і створення надзвичайних сесій у революційних трибуналах обумовлював політичною ситуацією в УСРР і звичкою владних структур до командно-адміністративних методів управління [52, с. 53]. Однак, такі праці, започаткувавши сучасні новітні дослідження, на той час були винятком в широкому розмаїтті праць радянської історіографії.

Підсумовуючи здобутки історіографії радянського періоду, варто відзначити, що в цей час було опубліковано низку праць, які безпосередньо або частково висвітлювали діяльність революційних трибуналів. Загалом, історіографія даного періоду має низку недоліків, обумовлених впливом ідеології, вузькістю джерельної бази, її некритичним аналізом, узагальненням на основі одиничних подій та фактів, необ'єктивністю отриманих результатів, ігноруванням діяльності місцевих революційних трибуналів. Однак, поряд з цим, нагромаджено та узагальнено значний фактичний матеріал, комплексно висвітлено законодавство про революційні трибунали, їх взаємодію з іншими карально-репресивними органами, визначено завдання означених органів їх місце у системі радянського права та вплив на процес подальшого реформування судоустрою. Це, в свою чергу, дало змогу сформулювати підґрунтя для подальших, сучасних досліджень у цьому напрямку на основі сучасних принципів, методологічних підходів та з використанням нововиявленої джерельної бази.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Алексеев Н.С. Лукашевич В. З. Претворение ленинских идей в советском уголовном судопроизводстве. (Стадия судебного разбирательства). Ленинград : Изд-во Ленинград. ун-та, 1979. 197 с.
2. Анашкин Г. Революция должна уметь защищаться // Сов. Юстиция. 1987 № 21. С. 8–9.
3. Герцензон А.А., Грингауз Ш.С., Дурманов Н. Д., Исаев М. М. Утевский Б. С. История советского уголовного права. М. : Юрид. изд-во МЮ СССР, 1948. 466 с.
4. Голиков Д.Л. Крушение антисоветского подполья в СССР (1917–1925 гг.). М.: Политиздат, 1975. 703 с.
5. Горман А.Я. Советское государство и право в период иностранной военной интервенции и гражданской войны (1918–1920 гг.). М. : ВЮЗИ, 1955. 108 с.
6. Городецкий Е.Н. Рождение советского государства (1917–1918 гг.). М. : Наука, 1965. 531 с.
7. Гусев Л.Н. Советская военная юстиция в годы иностранной военной интервенции и гражданской войны (1918–1920 гг.). М. : РИО ВЮА, 1951. 191 с.
8. Данишевский. К.Х. Революционные военные трибуналы. М.: Издание реввоентрибунала республики, 1920. 61 с.
9. Диденко М.П. Возникновение и развитие советских судебных органов в Украинской ССР в период проведения Великой Октябрьской социалистической революции и в период иностранной военной интервенции и гражданской войны : дис. ... канд. юрид. Наук. 12.00.01: Харьков, 1951. 365 с.
10. Диденко М.П. Создание советского суда в УССР // Харьк. юрид. институт. Ученые записки. 1957. Т. 11. № 2. С. 34–65.
11. Эстрин А.Я. Единая судебная система и марксистская теория права // Еженедельник советской юстиции. 1922. № 29–30. С. 4–7.
12. Эстрин А.Я. Десять лет советской уголовной политики // Революция права. 1927. № 4. С. 92–110;
13. Захаров Н.С. Советское государство и право в период иностранной военной интервенции и гражданской войны (1918–1920 гг.). Учебник. Казань, 1962, 86 с.
14. Калинин М.И. Вопросы советского строительства: Статьи и речи (1919–1946). М.: Политиздат, 1958. 711 с.
15. Кожевников М.В. История советского суда. М. : Юрид. изд-во М. Ю. СССР, 1948. 376 с.
16. Кожевников М.В. История советского суда, 1917–1956 годы. М. : Госюриздат, 1957. 383 с.
17. Коржихина Т.П. История государственных учреждений СССР: учебник. М.: Высш. шк., 1986. 399 с.
18. Косицын А.П. Государство, рожденное Октябрем. М.: Юридическая литература, 1987. 318 с.
19. Крыленко Н.В. Революционные трибуналы в практике российской пролетарской революции // Октябрьский переворот и диктатура пролетариата. Сб. ст. 1919. С. 250–259.
20. Крыленко Н.В. Судостроительство РСФСР : лекции по теории и истории судостроительства. М.: Юрид. изд-во НКЮ, 1924. 208 с.
21. Кульчицкий В.С. Радянська держава і право в період іноземної військової інтервенції і громадянської війни (1918–1920 рр.): Лекція з курсу історії держави і права СРСР. Для студентів юридичного факультету ун-ту. Львів. 1962, 46 с.
22. Курицин В.М. Советское государство и право в период иностранной военной интервенции и гражданской войны (1918–1920 гг.): учебник. М. : Высшая школа МВД РСФСР, 1960. 84 с.
23. Курский Д.И. Избранные статьи и речи. М.: Гос. изд-во юрид. лит-ры, 1958. 327 с.
24. Ленин В.И. Полное собрание сочинений. М.: Издательство политической литературы, 1969. Т. 36. 742 с.
25. Ленин В.И. Полное собрание сочинений. М.: Издательство политической литературы, 1970. Т. 44. 726 с.
26. Лисицин А.К. упразднению ВЧК // Еженедельник советской юстиции. 1922. № 7. С. 2–3
27. Луначарский А.В. Революция и суд. // Правда. 1917. № 193. С. 2
28. Лунин. Очередные организационные вопросы юстиции // Еженедельник советской юстиции. 1922. № 3. С. 5–7.
29. Маймескулов Л.Н., Рогожин А.И., Сташис В.В. Всеукраинская чрезвычайная комиссия (1918–1922). Харьков : Основа, 1990. 345 с.
30. Мартысевич И.Д., Портнов В.П. Социалистический контроль в РСФСР и законность (1917–1934 гг.). М. : МГУ, 1979. 159с.
31. Михайленко П.П. Уголовное право УССР периода иностранной интервенции и гражданской войны: стенограмма лекций. Львов: Издание Львовского ун-та, 1951. 37 с.;

32. Михайленко П.П. Уголовное законодательство и органы юстиции УССР в период борьбы за Советскую власть на Украине (1917–1920) Л. : Издательство Львовского ун-та, 1956. 288 с.
33. Михайленко П.П. Нариси з історії кримінального законодавства Української РСР. Ч. 1. К. : АН УРСР, 1959. 438 с.
34. Мишунин П.Г. Очерки по истории советского уголовного права: 1917–1918 гг. М.: Госюриздат, 1954. 232 с.
35. Петухов Г.Е. Советский суд и становление революционной законности в государственном управлении Киев; Одесса : Высшая школа, 1982. 156 с.
36. Полянский Н. Советское законодательство о судостроительстве в его основных моментах // Право и жизнь. Кн. 2. 1923. С. 53–70.
37. Портнов В.П., Скрипилев Е. А. Великий Октябрь и рождение советского права. М.: Знание, 1977. 47 с.
38. Портнов, В.П., Славин, М.М. Становление правосудия Советской России (1917–1922 гг.). М.:Наука, 1990. 168 с.
39. Протоколы десятой Всероссийской конференции РКП(б). Май 1921 г. / Под ред. К.А. Мальцева. М.: Партиздат, 1933. 128 с.
40. Ривлин А.Л. Революционные трибуналы на Украине // Научная конференция, посвященная 40-летию Советской власти. 1957. С. 23–27.
41. Рогожин А.И. Социалистическая законность в УССР в период проведения Великой Октябрьской социалистической революции и в период гражданской войны и иностранной военной интервенции : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харьков, 1950. 320 с.
42. Рогожин А.И. Очерк истории социалистической законности УССР в период иностранной военной интервенции и гражданской войны. Харьков : Издательство Харьковского государственного университета им. А.М.Горького, 1963. 120 с.
43. Скрипник М.О. Вибрані твори / Упоряд. : І. Ф. Курас (кер.) та ін. К. : Ін-т політ. дослідж., 1991. 617 с.
44. Славин Н.Г. Суд и новая экономическая политика // Еженедельник Советской Юстиции. 1922. № 1. С. 6–7.
45. Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса. Том 1. Основные положения науки советского уголовного процесса. М. : «Наука», 1968. 468 с.
46. Стучка П.И. Классовый или демократический суд // Правда. 1917. № 185. С. 2.;
47. Стучка П.И. Пролетарское право // Октябрьский переворот и диктатура пролетариата. Сб. ст. 1919. С. 210–220;
48. Суд и правосудие в СССР: учебник. / под. ред. Галкина Б.А. М. : Юридическая литература, 1981. 320 с.
49. Сусли Д.С. Історія суду Радянської України: (1917–1967 рр.). К. : Вид-во при Київському ун-ті, 1968. 233 с.;
50. Титов Ю.П. Первые нормативные акты о советских революционных трибуналах // Советское государство и право. 1990. № 1. С. 119–124.
51. Ундревич В.С., Карева М. П. Пролетарская революция и государственный аппарат: (Очерк истории борьбы за госаппарат в 1917–1918 гг.) М. : Власть Советов, 1935. 142 с.
52. Усенко І.Б. Позасудова репресія. Як це починалось (з історії органів держ. безпеки) // Комуніст України. 1990. № 2. С. 43–53
53. Хмельницький А.И. Красное право и красный суд (публичная лекция). Одеса : Всеукр. Изд-во, 1921. 20 с.
54. Чельцов-Бебутов М.А. Преступление и наказание в истории и в советском праве. Харьков : Юридическое изд-во, 1925. 111 с.

Виталий Гаврищук

Винницкий государственный педагогический университет имени Михаила Коцюбинского,
аспирант (Украина)

Олег Мельничук

Винницкий государственный педагогический университет имени Михаила Коцюбинского,
доктор исторических наук, профессор (Украина)

Революционные трибуналы УССР в советской историографии

Аннотация. В статье сделан обзор работ советских авторов, полностью или частично освещавших деятельность революционных трибуналов в УССР. Определены основные этапы научной разработки проблемы в советской историографии, отмечены их особенности. Проанализирован характер теоретико-методологических подходов,

характерных для исследований отдельных историографических этапов. Отмечая ряд недостатков, идеологического и методологического характера, присущих работам указанного периода, отмечен вклад советских исследований в процессе освещения отдельных сторон деятельности трибунальных судов. Указано на необходимость использования советской историографии в процессе дальнейших научных исследований.

Ключевые слова: революционный трибунал, советская правоохранительная система, советское судостроительство, советский суд, советское уголовное право, карательно-репрессивные органы, историография.

ABSTRACT

Vitalii Havryshchuk

Vinnitsia Mykhailo Kotsyiubynskiy State Pedagogical University,
postgraduate student (Ukraine)

Oleh Melnychuk

Vinnitsia Mykhailo Kotsyiubynskiy State Pedagogical University,
Dr (History), Professor (Ukraine)

Revolutionary tribunals of the Ukrainian SSR in Soviet historiography

The article comprehensively analyzed the works of Soviet authors, who, in their studies, fully or partially, covered the activities of the revolutionary tribunals in the Ukrainian SSR - the Soviet emergency, extrajudicial bodies. At the initial stage of the Soviet state, under the conditions of an acute struggle of national-patriotic forces and a mass rebel movement against the communist transformations imposed by the Bolsheviks, they tried cases of counter-revolutionary and most dangerous crimes against Soviet power. In particular, it was noted the absence of studies of a historiographical nature with the problems we have chosen. The article identifies the main stages of the scientific development of the problem in the Soviet period. Due to the peculiarities of the coverage of the activities of the revolutionary tribunals in the Soviet historiography of ideological and military-political component. Noted the emergence of new directions in the process of scientific development of the problem. The features of the coverage of the problem and the nature of the theoretical and methodological approaches characteristic of individual historiographic stages of research are analyzed. It is pointed out a number of shortcomings inherent in the studies of the outlined period, due to the influence of ideology, the narrowness of the source base, its uncritical analysis, generalization based on single events and facts, the bias of the results, ignoring the activities of local revolutionary tribunals. However, it was noted that along with this, considerable factual material was accumulated and compiled, comprehensively covered the legislation on revolutionary tribunals, their interaction with other punitive-repressive bodies, defined the tasks of these bodies, their place in the system of Soviet law and the impact on the process of further reform of the judicial system. It was noted that this, in turn, made it possible to form the basis for further, modern research in this direction on the basis of new principles, methodological approaches and using a new source base. It is indicated that, for the reasons mentioned above, certain problems of the activities of extra-judicial Soviet bodies require further research.

Key words: Revolutionary tribunal, Soviet law enforcement system, Soviet judicial system, Soviet court, Soviet criminal law, punitive-repressive bodies, historiography.

REFERENCES:

1. Alekseev N.S. Lukashevich V. Z. Pretvorenje leninskikh idey v sovetskom ugovnom sudoproizvodstve. (Stadiya sudebnogo razbiratelstva). Leningrad : Izd-vo Leningrad. un-ta, 1979. 197 s.
2. Anashkin. G. Revolyutsiya dolzhna umet zashchishchatsya // Sov. Yustitsiya. 1987 № 21. S. 8–9.
3. Gertsenzon A.A., Gringauz Sh. S., Durmanov N. D., Isaev M. M. Utevskiy B. S. Istoriya sovetskogo ugovnogo prava. M. : Yurid. izd-vo MYu SSSR, 1948. 466 s.
4. Golinkov D.L. Krushenie antisovetskogo podpolya v SSSR (1917–1925 gg.). M. : Politizdat, 1975. 703 s.
5. Gorman A.Ya. Sovetskoe gosudarstvo i pravo v period inostrannoy voennoy interventsii i grazhdanskoy voyny (1918–1920 gg.). M. : VYuZI, 1955. 108 s.
6. Gorodetskiy Ye.N. Rozhdenie sovetskogo gosudarstva (1917–1918 gg.). M. : Nauka, 1965. 531 s.
7. Gusev L.N. Sovetskaya voennaya yustitsiya v gody inostrannoy voennoy interventsii i grazhdanskoy voyny (1918–1920 gg.). M. : RIO VYuA, 1951. 191 s.

Наукові записки ВДПУ ім. М.М. Коцюбинського

8. Danishevskiy. K.Kh. Revolyutsionnye voennye tribunaly. M. : Izdanie revvoentribunala respubliki, 1920. 61 s.
9. Didenko M.P. Vozniknovenie i razvitie sovetskikh sudebnykh organov v Ukrainской SSR v period provedeniya Velikoy Oktyabrskoy sotsialisticheskoy revolyutsii i v period inostrannoy voennoy interventsii i grazhdanskoй voyny : dis. ... kand. yurid. Nauk. 12.00.01 : Kharkov, 1951. 365 s.
10. Didenko M.P. Sozdanie sovetskogo suda v USSR // Khark. yurid. institut. Uchenye zapiski. 1957. T. 11. № 2. S. 34–65.
11. Estrin A.Ya. Yedinaya sudebnaya sistema i marksistskaya teoriya prava // Yezhenedelnik sovetskoy yustitsii. 1922. № 29-30. S. 4–7.
12. Estrin A.Ya. Desyat let sovetskoy ugolovnoy politiki // Revolyutsiya prava. 1927. № 4. S. 92–110;
13. Zakharov N.S. Sovetskoe gosudarstvo i pravo v period inostrannoy voennoy interventsii i grazhdanskoй voyny (1918–1920 gg.). Uchebnik. Kazan, 1962, 86 s.
14. Kalinin M.I. Voprosy sovetskogo stroitelstva: Stati i rechi (1919–1946). M. : Politizdat, 1958. 711 s.
15. Kozhevnikov M.V. Istoriya sovetskogo suda. M. : Yurid. izd-vo M. Yu. SSSR, 1948. 376 c.
16. Kozhevnikov M.V. Istoriya sovetskogo suda, 1917–1956 gody. M. : Gosyurizdat, 1957. 383 c.
17. Korzhikhina T.P. Istoriya gosudarstvennykh uchrezhdeniy SSSR: uchebnik. M. : Vyssh. shk., 1986. 399 c.
18. Kositsyn A.P. Gosudarstvo, rozhdennoe Oktyabrem. M. : Yuridicheskaya literatura, 1987. 318 s.
19. Krylenko N.V. Revolyutsionnye tribunaly v praktike rossiyskoy proletarskoy revolyutsii // Oktyabrskiy perevorot i diktatura proletariata. Sb. st. 1919. S. 250–259
20. Krylenko N.V. Sudoustroystvo RSFSR : leksii po teorii i istorii sudoustroystva. M.: Yurid. izd-vo NKYu, 1924. 208 s.
21. Kuljchyc'kij V.S. Radjansjka derzhava i pravo v period inozemnoji vojennoji intervenciji i ghromadjanskoji vijny (1918–1920 rr.) : Lekcija z kursu istoriji derzhavy i prava SRSR. Dlja studentiv jurydychnogho fakul'tetu un-tu. L'jv. 1962, 46 s.
22. Kuritsin V.M. Sovetskoe gosudarstvo i pravo v period inostrannoy voennoy interventsii i grazhdanskoй voyny (1918–1920 gg.): uchebnik. M. : Vysshaya shkola MVD RSFSR, 1960.- 84 s.
23. Kurskiy D.I. Izbrannye stati i rechi. M. : Gos. izd-vo yurid. lit-ry, 1958. 327 s.
24. Lenin V.I. Polnoe sobranie sochineniy. M. : Izdatelstvo politicheskoy literatury, 1969. T. 36. 742 s.
25. Lenin V.I. Polnoe sobranie sochineniy. M. : Izdatelstvo politicheskoy literatury, 1970. T. 44. 726 s.
26. Lisitsin A.K uprazhneniyu VChK // Yezhenedelnik sovetskoy yustitsii. 1922. № 7. S. 2–3
27. Lunacharskiy A.V. Revolyutsiya i sud. // Pravda. 1917. № 193. S. 2
28. Lunin. Ocherednye oganizatsionnye voprosy yustitsii // Yezhenedelnik sovetskoy yustitsii. 1922. № 3. S. 5–7.
29. Maymeskulov L.N., Rogozhin A.I., Stashis V.V. Vseukrainskaya chrezvychaynaya komissiya (1918–1922). Kharkov : Osnova, 1990. 345 s.
30. Martysevich I.D., Portnov V.P. Sotsialisticheskij kontrol v RSFSR i zakonnost (1917–1934 gg.). M. : MGU, 1979. 159s.
31. Mikhaylenko P.P. Ugolovnoe pravo USSR perioda inostrannoy interventsii i grazhdanskoй voyny: stenogramma leksiy. Lvov : Izdanie Lvovskogo un-ta, 1951. 37 s.;
32. Mikhaylenko P.P. Ugolovnoe zakonodatelstvo i organy yustitsii USSR v period borby za Sovetskuyu vlast na Ukraine (1917–1920) L. : Izdatelstvo Lvovskogo un-ta, 1956. 288 s.
33. Mikhaylenko P.P. Narisi z istorii kriminalnogo zakonodavstva Ukraïnskoï RSR. Ch. 1. K.: AN URSR, 1959. 438 s.
34. Mishunin P.G. Ocherki po istorii sovetskogo ugolovnogo prava: 1917–1918 gg. M.:Gosyurizdat, 1954. 232 s.
35. Petukhov G.Ye. Sovetskiy sud i stanovlenie revolyutsionnoy zakonnosti v gosudarstvennom upravlenii Kiev; Odessa : Vysshaya shkola, 1982. 156 s.
36. Polyanskiy N. Sovetskoe zakonodatelstvo o sudoustroystve v ego osnovnykh momentakh // Pravo i zhizn. Kn. 2. 1923. S. 53- 70.
37. Portnov V.P., Skripilev Ye. A. Velikiy Oktyabr i rozhdenie sovetskogo prava. M.: Znanie, 1977. 47 s.
38. Portnov, V.P., Slavin, M. M. Stanovlenie pravosudiya Sovetskoy Rossii (1917 –1922 gg.). M.:Nauka,1990. 168 s.
39. Protokoly desyatoy Vserossiyskoy konferentsii RKP(b) . May 1921 g. / Pod red. K.A. Maltseva. M.:Partizdat, 1933. 128 s.
40. Rivlin A.L. Revolyutsionnye tribunaly na Ukraine // Nauchnaya konferentsiya, posvyashchennaya 40-letiyu Sovetskoy vlasti. 1957. S. 23–27.

41. Rogozhin A.I. Sotsialisticheskaya zakonnost v USSR v period provedeniya Velikoy Oktyabrskoy sotsialisticheskoy revolyutsii i v period grazhdanskoj vojny i inostrannoj voennoj interventsii : dis. ... kand. jurid. nauk : 12.00.01. Kharkov, 1950. 320 s.
42. Rogozhin A.I. Ocherk istorii sotsialisticheskoy zakonnosti USSR v period inostrannoj voennoj interventsii i grazhdanskoj vojny. Kharkov : Izdatelstvo Kharkovskogo gosudarstvennogo universiteta im. A.M.Gorkogo, 1963. 120 s.
43. Skrypyuk M.O. Vybrani tvory / Uporjad. : I. F. Kuras (ker.) ta in. K. : In-t polit. doslidzh., 1991. 617 s.
44. Slavin N.G. Sud i novaya ekonomicheskaya politika // Yezhenedelnik Sovetskoj Yustitsii. 1922. № 1. S. 6–7.
45. Strogovich M.S. Kurs sovetskogo ugolovnogo protsessa. Tom 1. Osnovnye polozheniya nauki sovetskogo ugolovnogo protsessa. M. : «Nauka», 1968. 468 s.
46. Stuchka P.I. Klassovy ili demokraticeskij sud // Pravda. 1917. № 185. S. 2.;
47. Stuchka P.I. Proletarskoe pravo // Oktyabrskij perevorot i diktatura proletariata. Sb. st. 1919. S. 210–220;
48. Sud i pravosudie v SSSR: uchebnyk. / pod. red. Galkina B. A. M. : Yuridicheskaya literatura, 1981. 320 s.
49. Suslo D.S. Istoriya sudu Radyanskoj Ukraïni: (1917-1967 rr.). K. : Vid-vo pri Kiïvskomu un-ti, 1968. 233 s.;
50. Titov Yu.P. Pervye normativnye akty o sovetskikh revolyucionnykh tribunalakh // Sovetskoe gosudarstvo i pravo. 1990. № 1. S. 119–124.
51. Undrevich V.S., Kareva M. P. Proletarskaya revolyutsiya i gosudarstvennyy apparat : (Ocherk istorii borby za gosapparat v 1917–1918 gg.) M. : Vlast Sovetov, 1935. 142 s.
52. Usenko I.B. Pozasudova represija. Jak ce pochynalosj (z istoriji orghaniv derzh. bezpeky) // Komunist Ukraïny. 1990. № 2. S. 43–53
53. Khmelnijskij A.I. Krasnoe pravo i krasnyj sud (publichnaya lektsiya). Odesa: Vseukr. Izd-vo, 1921. 20 s.
54. Cheltsov-Bebutov M.A. Prestuplenie i nakazanie v istorii i v sovetskom prave. Kharkov: Yuridicheskoe izd-vo, 1925. 111 s.

Статтю подано до редколегії 26.03.2019 р.

УДК 94(477)«1985/1991»:394:316.342.6

DOI: <https://doi.org/10.31652/2411-2143-2019-28-109-113>

Олег Коваль

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського,
аспірант (Україна)

Трансформація історико-філософських уявлень про повсякдення в зарубіжній історіографії

Анотація. У статті узагальнюються історико-філософські підходи та їх трансформації у розгляді повсякдення в західній історіографії. Розкривається важливість розуміння відмінностей песимістичного, феноменологічного, екзистенціального, прагматичного й інструментального, герменевтичного та семантичного підходів, концепції соціального становлення. Наголошується на важливості ролі цих підходів в становленні вітчизняної школи дослідження історії повсякдення. Пропонується розуміння трансформації уявлень про повсякдення через призму аналізу основних праць в рамках даних наукових течій.

Ключові слова: повсякдення, історія повсякдення, поліпарадигмальність, феноменологія, прагматизм, екзистенціалізм, герменевтика, соціальне становлення.

Інституціоналізація історії повсякдення, як на заході, так і в пострадянських країнах, зокрема в Україні, відбулася в періоди історичних зламів, коли динаміка суспільних перетворень вцент руйнувала існуючі концепції розуміння історико-політичної реальності, законів змін в ній, інтерпретації накопичених даних. Такі стрімкі перетворення в рамках суспільств не могли не мати відгук в філософсько-історичному середовищі. Дослідження повсякдення в рамках німецької історіографії в середині ХХ ст. було проявом бунту проти “традиціоналізму”, яскравим прикладом системної кризи історичної науки. Приблизно в такому ж конфліктологічному руслі, протиставлення макро-мікро, позитивізму-феноменології, детермінізму-екзистенціалізму відбулася інституціоналізація історії повсякдення в інших західних країнах: Об'єднаному